

БОЛАНИНГ ХУҚУҚЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ АСОСИ СИФАТИДА – УНИНГ ЯШАШГА БЎЛГАН ХУҚУҚИ

Шарахметова Умида Шаакбаровна,
Тошкент давлат юридик университети
Фуқаролик ҳуқуқи кафедраси профессори,
юридик фанлар номзоди
E-mail: Sharaxmetova74@list.ru

АННОТАЦИЯ

Мамлакатимизда вояга етмаган болаларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни ҳар томонлама баркамол бўлиб вояга етишлари учун зарур шарт-шароитлар яратиш долзарб масала ҳисобланади. Зеро, келажак ҳақида қайғуриш давлат ва жамиятнинг эртанги кунини белгилайди. Бола ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

Мақолада боланинг яшаш ҳуқуқининг энг олий қадриятини тан олган ҳолда, тиббий, диний, маънавий, демографик, ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий характердаги далиллар таҳлил қилинган. Мақоланинг мақсади болалар ҳуқуқларини амалга ошириш билан боғлиқ баъзи муаммоларга аниқлик киритишидир. Мақолада кўриб чиқилаётган масала бўйича замонавий фуқаролик олимларининг нуқтаи назарлари келтирилган.

***Калит сўзлар:** боланинг яшашга бўлган ҳуқуқи, жисмоний дахлсизлик ҳуқуқи, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи, никоҳланувчи шахсларни тиббий кўрикдан ўтказиш, тиббий сир.*

ПРАВО НА ЖИЗНЬ - КАК ОСНОВА РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ РЕБЕНКА

Шарахметова Умида Шаакбаровна,
профессор кафедры Гражданского права Ташкентского
государственного юридического университета,
Кандидат юридических наук
E-mail: Sharaxmetova74@list.ru

АННОТАЦИЯ

Защита прав и законных интересов несовершеннолетних в нашей стране, создание необходимых условий для их всестороннего взросления является актуальным вопросом. Ведь забота о будущем определяет завтрашний день

государства и общества. Обеспечение и защита прав детей является одним из приоритетов государственной политики.

Ключевые слова: право ребенка на жизнь, право на физическую неприкосновенность, право на свободу и личную неприкосновенность, медицинское обследование лиц вступающих в брак, врачебная тайна.

THE RIGHT TO LIFE AS A BASIS FOR REALIZING THE RIGHTS OF THE CHILD

Sharakhmetova Umida Shaakbarovna,

Associate Professor of the Civil Law Department
of Tashkent State University of Law, PhD in Law

E-mail: Sharaxmetova74@list.ru

ABSTRACT

Protection of the rights and legitimate interests of minors in our country, the creation of the necessary conditions for their comprehensive maturation is an urgent issue. After all, concern for the future determines the future of the state and society. Ensuring and protecting the rights of children is one of the priorities of state policy.

Keywords: *the child's right to life, the right to physical integrity, the right to freedom and personal integrity, medical examination of persons entering into marriage, medical confidentiality.*

КИРИШ

Ота-она ўз бурч ва мажбуриятларини тўғри англаган ҳолда, боланинг ривожланишига шарт-шароит яратмоқлари лозимлиги Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексига мустаҳкамлаб қўйилган. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 11-боби “Вояга етмаган болаларнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари”, “Боланинг оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи” 65-моддасидан бошланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар қуйидаги тартибда белгиланган: яшаш ҳуқуқи; (24-модда) шахсий шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш; (27-модда) шахсий эркинлик ва дахлсизлик ҳуқуқи; (25-модда) шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий ва оилавий ҳаётига арашишдан, ўз шаъни ва кадр-қимматиغا қилинган тажовузлардан ҳимояланиш ҳуқуқига эга; (27-модда) ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошкор қилмаслик ҳуқуқи; (27-модда) турар жой

дахлсизлиги ҳуқуқи; (27-модда) ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқи; (29-модда) мулоқот, тарбия, таълим ва ижод қилишда ўз она тилидан фойдаланиш, тилни эркин танлаш ҳуқуқи; (4, 42-моддалар) эркин равишда бир жойдан иккинчи жойга кўчиш, келиш жойини ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқи; (28-модда) виждон ва диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқи; (31-модда) фикрлаш ва сўз эркинлиги ҳуқуқи; (29-модда) Шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар тартиби Конституцияда яшаш ҳуқуқи билан бошланади. Бу асосий, инсоннинг табиий ҳуқуқи, унинг хавфсизлиги кафолатидир.

БМТнинг Бош Ассамблея томонидан 10 декабрь 1948 йилда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг қабул қилинган. Ассамблея Декларацияни “барча халқлар ва барча давлатлар томонидан бажарилишига интилишини таъминлаш вазифаси” эканлигини эълон қилди. У бутун дунёдаги аъзо-давлатларни Декларацияда мустаҳкамланган ҳуқуқ ва эркинликларни ҳурмат қилиш ва таъминлашга чақирди. Ҳар йили 10 декабр бутун дунёда Декларация қабул қилинган кун сифатида Инсон ҳуқуқлари куни, деб байрам қилинади. Декларациянинг тарихий аҳамияти шундаки, у бутун дунёда тан олинган ва умумий бўлган ҳуқуқ ва эркинликлар рўйхатини ўзида мужассамлаштирган биринчи халқаро характердаги ҳужжатдир. Декларацияда куйидаги умумэътироф этилган инсон ҳуқуқларининг тўлиқ рўйхати келтириб ўтилган: шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар: яшашга бўлган ҳуқуқ, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи (3-модда).

Шунингдек, яшаш ҳуқуқи Европа конвенцияси (2-модданинг 1-банди) ва Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияда назарда тутилган ҳуқуқ ва эркинликлар орасида биринчи ўринда туради, унинг муқаддимасида асосий қоида “бола жисмоний ва ақлий етуклигидан келиб чиқиб, алоҳида ҳимоя ва ғамхўрликга, шу жумладан, туғилишдан олдин ҳам, туғилгандан кейин ҳам тегишли ҳуқуқий ҳимояга муҳтож” деб белгиланган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Муҳокама қилинаётган муаммога бундай ёндашув айрим давлатлар қонунчилигида ҳам ўз аксини топган. Масалан, Инсон ҳуқуқлари бўйича Америка конвенциясида шундай дейилган: “Ҳар ким ўз ҳаётини ҳурмат қилиш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ қонун билан қоида тариқасида, бола туғилгунига қадар, шунингдек туғилганидан кейин ҳам ҳимоя қилинади» (4-модданинг 1-банди[1]. Шунга ўхшаш қоидалар Чехия қонунчилигида белгиланган. Инсоннинг ҳаёти туғилгунига қадар ҳам ҳимоя қилинади”(6-модда) [2]. Худди шундай норма

Словакия Республикаси Конституциясида (15-модда) [3] мавжуд ва Ирландия Конституциясида шундай дейилган: "Давлат туғилмаган боланинг яшаш ҳуқуқини, онанинг яшаш ҳуқуқи билан бир қаторда ҳимоя қилади, ўз қонунлари ва имкон қадар ўз қонунлари билан ҳимоя қилади" (40 модда 3-қисм)[4]. Германия Федератив Республикаси Асосий Қонунининг 2-моддасида "ҳар бир инсон яшаш ва жисмоний дахлсизлик ҳуқуқига эга" деган қоида белгиланган. Ушбу давлатлар Конституцияларида мустаҳкамланган юқоридаги қоидаларни таҳлил қилганда, уларнинг сўнгги йилларда шаклланмаганлиги, шу билан тавсифланганига эътибор қаратилади. Генетика ва тиббиётдаги "ютук" инсоннинг она қорнида мавжудлигининг кўплаб сирларини очишга имкон берди, лекин бундан ўн йиллар олдин - Ирландияда - 1937 йилда, Германияда - 1949 йилда, Чехияда ва Словакияда - 1992 йилда. Бу Ўзбекистон Республикасида кўриб чиқилаётган масалаларни ҳуқуқий тартибга солиш ҳомиладор бўлган, лекин ҳали туғилмаган болалар ҳуқуқларини таъминлаш истагида анча орқада қолаётганини аниқладими? Бу саволга ягона жавоб йўқ, чунки ҳуқуқий лаёқатнинг пайдо бўлиш пайтини аниқлашга анъанавий қонунчилиги ёндашуви бошқа кўплаб давлатларда ҳам ўрнатилган. Бу давлатлар қаторига, масалан, Австрия, Греция, Дания, Канада, Хитой, Швеция ва бошқалар қиради, улар ҳомиладор аёлнинг қарори билан ҳомиладорликни сунъий равишда тўхтатиш имкониятини беради. Шундай қилиб, ҳозирги вақтда олимлар, балки қонун чиқарувчи ҳам яшаш ҳуқуқининг энг олий қадриятини тан олган ҳолда, диаметрал қарама-қарши позициялардан келиб чиқиб, унинг пайдо бўлиш пайтини ва ҳомиладорликни сунъий равишда тўхтатиш мумкинлиги ёки мумкин эмаслиги масаласини ҳал қилмоқдалар. Агар масаланинг тиббий, диний, маънавий, демографик ва, ижтимоий-иктисодий омилларга тўхталмасак, унда ҳеч бўлмаганда ҳуқуқий характердаги баъзи далилларни таҳлил қилиш керак.

Ушбу ҳолатлардан биринчиси, афсуски, жуда кенг тарқалган она қорнида ҳомила ўлими (аборт) эҳтимоли билан боғлиқ. Олимларнинг таъкидлашича, биринчи навбатда ҳомиладор аёл болани ҳомиладор бўлиш вақтини, сўнгра унинг ҳомила сифатида нобуд бўлган ўлимини қайд этиши керак, бу эса шахсий ҳаёт, оила дахлсизлиги ҳуқуқининг бузилиши сифатида баҳоланиши ва сир сақланиши керак. Бундай маълумотлар шахсий характерга эга бўлиб, унинг розилигисиз ошкор этилиши, шубҳасиз, боласини йўқотган аёлни янада оғир азоб ва ҳис-туйғуларга олиб келиши мумкин.

Фикримизча, ушбу саволга жавоб бериш учун турли жиҳатларга эътибор қаратиш зарур. Чунончи, аввало ота-она бўлиш ёки бўлмаслик масаласини ҳал қилиш ҳуқуқи ҳам эркак ва аёлга (кейинчалик эр ва хотин ёки ота-она) тегишли бўлган шахсий ҳуқуқлардан ҳисобланади.

Демак, аввало улар фарзанд дунёга келиши ҳақида қарор қабул қилишлари талаб қилинади. Сўнгра, фарзандни эмбрион ҳолатига ўтиши. Бу борада юридик адабиётларда ҳам турли фикрлар билдирилган.

Юридик манбаларда, инсоннинг ҳаёти унинг хомила шаклига келиши билан бошланиши ҳақида фикрлар ҳам мавжуд. Ушбу нуқтаи назардан хомила ҳолатидаги боланинг ҳуқуқ лаёқатига эгаллиги ҳақидаги концепция шакллана бошлайди. Масалан, ГФРда Э.Вольф томонидан хомила ҳолатидаги бола ва янги туғилган чақалоқ ўртасида муайян фарқ мавжуд эмас, чунки, эмбрион инсон зоти сифатида яшайди, деган концепцияни илгари суради[5].

И.Насриевнинг таъкидлашича, ҳаётнинг бошланиш вақтини қонуний мустаҳкамлаш муҳим амалий аҳамиятли масаладир. Биринчидан, она қорнидаги бола ривожланишнинг қайси давридан яшашга қодир ёки яшаш қобилиятига эга ҳисобланади ва ҳуқуқнинг субъектига айланади? Иккинчидан, бу боланинг параметрлари қандай бўлиши керак ва ҳ.к.

Айрим қонун ҳужжатларида келажақда туғиладиган болани ҳуқуқ ва манфаатларини кўриқлашга қаратилган нормалар мавжуд. Масалан, ФКнинг 1009-моддасида боқувчиси вафот этган тақдирда зарарни ундириш ҳуқуқига эга бўлган шахслар қаторига марҳумнинг вафотидан кейин туғилган фарзанди ҳам кўрсатилган.

И.Насриев тадқиқот ишида яшаш ҳуқуқи мазмунида ҳомиланинг яшашга бўлган ҳуқуқини тадқиқ этиб, айрим ҳолларда чақалоқ онанинг ўлиmidан кейин туғилиши мумкин (бундай ҳоллар онанинг касаллиги ёки бошқа сабаблар натижасида юз бериши мумкин)лигини кўрсатади. Тиббиёт ходимларининг мажбурияти сифати қонун ҳужжатларида боланинг яшашига имкон берадиган барча чора-тадбирларни кўриши шартлигини белгилаб қўйиш лозим, токи онанинг ҳомиласини сақлаб қолишнинг барча чоралари кўрилмаган ҳолларда жавобгарлик юзага келиши шарт бўлсин. Яна бир нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, она хомиласидан илмий-тадқиқот ишларида фойдаланиш ёки фойдаланишни таъқиқлаш масаласи қонуний ҳал бўлмоғи лозим. АҚШ, Англия каби қатор давлатлар бу тарзда олиб бориладиган тадқиқотларга қонун ҳужжатлари билан чек қўйилган.

Боланинг яшаш ҳуқуқи унинг соғлиғига бўлган ҳуқуқи билан узвий боғлиқ бўлиб, Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияда назарда тутилган. “Иштирокчи-давлатлар максимал даражада боланинг яшаб қолиши ва соғлом ривожланишини таъминлайдилар (6-модданинг 2-банди). Ҳеч шубҳа йўқки, боланинг соғлиғи бевосита ота-онасининг соғлиғига боғлиқ, шунинг учун келажакдаги ота-оналарнинг соғлиғини ҳимоя қилиш кафолатларини яхшилаш бўйича амалдаги қонунчиликда қандай чоралар кўзда тутилганлиги масаласи катта амалий аҳамиятга эга.

Маълумки, Оила кодексда оиланинг янада мустаҳкам ва барқарор бўлиши, насли соғлом дунёга келишини кафолатлаш мақсадида 17-модда киритилган бўлиб, у никоҳланувчи шахсларни тиббий кўриқдан ўтказишга бағишланган. Ушбу моддага биноан никоҳланувчи шахслар давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида бепул асосда тиббий кўриқдан ўтишлари, тиббий кўриқдан ўтиш ҳажми ва тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланиши нормаланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2016 йил 14 ноябрдаги 387-сон қарорига 2-илова билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тўғрисида”ги Низом [6]га биноан, мазкур органлар асосан аҳоли саломатлигини сақлаш ва яхшилашни, соғлом авлодни тарбиялаш учун шарт-шароитларни шакллантиришни, профилактик соғлиқни сақлашни ривожлантиришни, соғлом турмуш тарзини кенг оммалаштиришни таъминловчи давлат сиёсатини амалга оширади.

Ушбу Низомга мувофиқ, фуқароларнинг соғлиғи, уларни нормал турмуш тарзини шакллантириш, келажак авлодни тарбиялашда руҳий соғлом бўлмаган хаста беморларни руҳий шифохоналарда давлат ҳисобидан, бепул, имтиёз асосида даволаш ваколати мустаҳкамланган. Ушбу Низом хусусида тўхталиб шуни таъкидлаш лозимки, унда соғлиқни сақлаш муассасига мурожаат қилган шахснинг руҳий ҳолати аниқ тавсифланиб, унга кўра, касалликнинг юқори ёки паст даражада эканлиги кўрсатилиб, аниқ исбот ва далиллар асосида фуқарони руҳий хаста ёки хаста эмаслигини исботлаб бериш нормаланади.

Юқорида “Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тўғрисида”ги Низом хусусида тўхталиб ўтилганлигининг сабаби шундаки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 25-августдаги 365-сонли қарори билан тасдиқланган “никоҳланувчи шахсларни тиббий кўриқдан ўтказиш тўғрисида”ги Низом ҳам ушбу юқоридаги Низом билан ҳамоҳангдир ҳамда ОКнинг 16-моддасида белгиланган руҳий касал ёки ақли

заиф шахслар ўртасида никоҳ тузишга йўл қўйилмаслигини янада ҳам мустаҳкамлайди.

Никоҳланувчи шахслар қуйидаги касаллик турлари бўйича тиббий кўрикдан ўтишлари лозим:

- ОИВ (ОИТС) юзасидан текшириш;
- ўпка касалликлари;
- тери-таносил касалликлари;
- наркологиқ касалликлар;
- руҳий касалликлар;

Ушбу юқорида кўрсатилган икки Низом асосида никоҳланувчилар никоҳдан ўтишлари билан ўзларини оила олдидаги мажбуриятига, ўз хатти-ҳаракатларига руҳий ҳолатдан жавоб бериш ва уни тушуниб етиш мумкинлигини англатиш, келажакда эр-хотинлик мажбуриятларини амалга оширишга қанчалиқ қодир ёки қодир эмасликларига кафолат бўлиб хизмат қилади. Никоҳланувчилар никоҳ муносабатларига кираётганларида тўлақонли равишда ўзларининг хатти-ҳаракатларига жавоб берадиган бўлишлари, яъни муомала лаёқатига эга бўлишлари лозим.

Шу ўринда Ш.Р.Юлдашева суд томонидан муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларга нисбатан – соғлиқни сақлаш бўлимлари васийлик ва ҳомийлик фаолиятини амалга оширишини кўрсатиб, ФКнинг 30-моддасига кўра, руҳий касаллиги ёки ақли заифлиги оқибатида ўз ҳаракатларининг аҳамиятини тушуна олмайдиган ёки уларни бошқара олмайдиган фуқаро суд тартибида муомалага лаёқатсиз деб топилади ва бундай фуқарога нисбатан васийлик белгиланади. Фуқарони муомалага лаёқатсиз деб топишнинг асосий мезони – ўз ҳаракатларининг аҳамиятини тушуна олмаслиги ёки уларни бошқара олмаслиги эканлигини кўрсатади[7].

Суд фуқарони муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқатини чеклаш тўғрисида ҳал қилув қарори қонуний кучга киргандан сўнг уч кун ичида ушбу фуқарога васий ёки ҳомий тайинлаш учун васийлик ва ҳомийлик органига мурожаат қилиши лозим.

Никоҳдан ўтувчилардан бирининг руҳий касаллиги ёки ақли заифлиги никоҳдан ўтиш учун тўсқинлик қилмаслигини, бунга асос қилиб, фақат суднинг муомалага лаёқатсиз деб топиш ҳақидаги қарори бўлиши лозимлиги ва бундай фикрни амалдаги қонунда берилганлигини кўрсатади[8]. Фикримизча, бундай фикрга қўшилишлиқ мустақил Республикамининг келажак авлодни бақувват, ақлли, заковатли бўлишга айрим салбий таъсирини кўрсатиш мумкин,- деган

хавотир ўйғотади. Шуни ҳам унутмаслик керакки, ҳар қандай руҳий касаллик, ақли заифлик (у вақтинча бўлса ҳам) улар суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилиш учун асос бўлмаса ҳам никоҳдан ўтиб оила қуриш, никоҳ тузиш шартларини бузадиган ҳолат деб қаралмоғи лозим.

Юқоридагиларга асосланиб, ОК 16-моддаси 3-қисмини қуйидаги тахрирда баён қилинса, мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз: “лоақал никоҳланувчи шахслардан бирининг руҳий касаллиги ёки ақли заифлиги ҳақидаги соғлиқни сақлаш ҳамда тиббий идораларнинг тегишли ҳужжатлари мавжуд бўлган ҳолларда никоҳ тузишга йўл қўйилмайди, қонун нормаси билан белгиланган ҳолатлар бузилиб никоҳ тузилганда, никоҳни ҳақиқий эмас деб топилиши учун асос бўлиб хизмат қилади”.

Никоҳланувчилардан бири никоҳдан ўтиш жараёнида руҳий касаллигини яширса, бундай ҳолатда ишни судда кўришда суд никоҳни ҳақиқий эмас деб топмасдан, балки ажралиш йўли билан тугалланиши лозимлиги [9] ҳақидаги фикрларини қуйидаги асосларга кўра мақсадга мувофиқ эмас, деб ҳисоблаймиз. Агар никоҳланувчилар никоҳ тузиш жараёнида ўзларининг жиддий касалликларини яширсалар, масалан: эпилепсия, шизофрения, олиграфия каби касалликлардан бири бўлса, кейинчалик бу касалликни аниқланиши оиланинг бузилишига сабаб бўлиши билан бирга иккинчи тарафдан моддий ёрдам талаб этиш ва қонунда кўрсатилган бошқа ҳуқуқлардан фойдаланишга имкон туғдириши адолатдан бўлмайди. Шунинг учун бундай никоҳлар ҳам ҳақиқий эмас деб ҳисобланиши лозим.

Никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш учун никоҳланувчилардан бирида юқумли касалликларнинг мавжудлиги эмас, балки никоҳга киришда бу касалликни бошқасидан яширганлиги юридик аҳамиятга эга, - деб кўрсатади Ф.М.Отахўжаев[10]. Ҳақиқатан ҳам, никоҳ ўзаро ишонч ва севгига асосланган иттифоқ. Бунда бир тараф иккинчи тарафни алдамаслиги, ишончини суистеъмол қилмаслиги шарт. Касаллик фактини яшириб оила қуриш натижасида бошқа тараф соғлиғи учун реал хавф вужудга келади. Ҳолбуки, келгусида бошқа тарафга касаллик юкмагани, уни даволаниб, соғайиб кетганлик факти ОК 49-моддаси 3-қисмини кўлашни рад этиш учун судларга асос бўла олмайди.

Никоҳланувчи шахс ўз касаллик фактини яширмаса, касаллик факти яққол кўриниб турган бўлса, бундай ҳолда ушбу асос билан никоҳни ҳақиқий эмас деб топишни қўллаш мумкин эмас[11]. Албатта, баъзи ҳолларда касаллик белгилари аниқ кўриниб туриши мумкин. Масалан, дармонсизлик, тез-тез

шамоллаш, баданда яра-чақалар ва х.кларни пайдо бўлиши. Бирок, буни фақат мутахассис шифокоргина тушуниб етиши мумкин. Шу сабабли ҳам мўтахассис бўлмаган кишилар бундай аломатлардан бўлғуси турмуш ўртоғини таносил касали ёки ОИТС билан касалланганлигини билмаслиги мумкин.

Никоҳни ҳақиқий эмаслиги тўғрисидаги талабларга нисбатан даъво муддати қўлланмайди, чунки бу шахсий номулкӣ ҳуқуқларни ҳимоя қилиш билан боғлиқ ҳисобланади ва бунда ФКнинг 163-моддаси нормалари тадбиқ қилинишини кўрсатади[12]. Дарҳақиқат, фуқаролик ҳамда оила ҳуқуқида шахсий муносабатларга нисбатан ҳеч қандай даъво муддати қўлланилмайди. Шахс ўзининг бузилган ҳуқуқини билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан, ҳар қачон, у ўн йил ёки ўн беш йил бўладими, даъво қилишга ҳақлидир. Россия Федерацияси ОК 169-моддаси 4-бўлимига кўра, таносил касаллиги ёхуд ОИТС касаллигини яшириб никоҳга кирган шахсларга нисбатан никоҳни ҳақиқий эмаслиги ҳақидаги талаб эр (хотин) хотини (эрини) касаллигини яширганлигини билган ёки билиши мумкин бўлган кундан бошлаб бир йил ичида билдириши мумкинлиги нормаланади[13]. Фикримизча, бундай қоида ўринли ва оқилона мазмунга эга эмас. Чунки юқорида кўрсатилган касаллик турли яъни, тери таносил ва Вич инфекцияси билан касалланган шахсларнинг тузалиши бироз мураккаброқдир. Ҳақиқатан ҳам, агар инсофли тараф ўз ҳуқуқини бузилган деб ҳисобласа, билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан даъво қилиши мумкин. Бунга даъво муддатини қўлламаслик оила муносабатлари барқарорлигига хавф манбаи бўлади (масалан, беш йил ёки ўн йил ўтгандан кейин ҳам гарчи эр ёки хотин бу ҳуқуқдан фойдаланиш формал нуқтаи назардан тўғридир).

Бундай касалликларни инсон учун ниҳоятда хавфлигини назарга олган ҳолда, қонун нафақат никоҳланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилибгина қолмай, шу билан бирга, била туриб бошқа шахсни таносил (венерический) касаллигини юқтириш хавфи остида қолдирган ва қонунда кўрсатилган бошқа ҳолларда Жиноят кодексининг 113-моддаси асосида жиноий жавобгарликка тортиш масаласини ҳам белгилайди.

Бирок, никоҳланувчи шахсларнинг соғлиғига ва ушбу никоҳда туғилиши мумкин бўлган болаларнинг соғлиғига таҳдид солувчи хавфли юқумли касалликларнинг олдини олишга қаратилган қоидаларни тақдим этган ҳолда, қонун чиқарувчи ушбу вазифани ҳал қилиш механизмини ишлаб чиқмаган, чунки бунинг натижасида муҳокама қилинаётган норма она ва бола саломатлиги учун курашда самарали воситага айланмади. Бу, бизнинг

фикримизча, иккита асосий сабабга кўра содир бўлди. Биринчидан, Оила кодексининг 49-моддаси, никоҳланувчи шахслардан бирида мавжудлиги катта ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган касалликлар сифатида (бу никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш учун асос ҳисобланади), фақат ОИВ инфекцияси ва тери таносил касалликлар номланади. Шу билан бирга, никоҳланувчи шахсларнинг ва уларнинг келажак авлодлари соғлиғига бевосита таҳдид соладиган касалликлар жуда кўп. 1997 йил 20 февраль 96-сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Атрофдагилар учун хавф туғдирадиган касалликлар рўйхати” (кейинги ўринларда Рўйхат деб юритилади) тасдиқланган. Рўйхатга тарқалиши фуқароларнинг соғлиғига ҳақиқий хавф туғдирадиган касалликлар киради. тасдиқланган "Никоҳланувчи шахсларни тиббий кўрикдан ўтказиш тўғрисида"ги Низомда айтиб ўтилганларга қўшимча равишда жинсий йўл билан юқадиган касалликлар, вирусли гепатит, руҳий ва хулқ-атвор бузилишлари ижтимоий аҳамиятга эга касалликлар деб таснифланади. Охириги йилларда тиббиёт соҳасининг бирламчи, тез тиббий ва ихтисослашган ёрдам бўғинларида муҳим ислоҳотлар амалга оширилди. Соғлиқни сақлаш тизимида анча ислоҳотлар амалга оширилиб келмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 декабрдаги фармонида мувофиқ, 2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш концепцияси тасдиқланди.

Шундан келиб чиқиб, тиббий кўрикдан ўтказилиши керак бўлган касалликлар рўйхатини кенгайтириш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида қарор қабул қилишда, уларнинг бошқа никоҳланувчи шахслардан бири учун ҳам, бу никоҳдан туғилаётган бола учун ҳам бевосита хавф даражасини ҳисобга олиш керак. Юқоридагилардан келиб чиқиб қонунда белгиланган касалликлар рўйхатини кенгайтиришни таклиф қилиш учун асос бўлади.

Шу билан бирга, никоҳланувчилардан бирининг руҳий бузилиши, ҳатто фуқаронинг муомалага лаёқасиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилиши мумкин бўлган даражага эга бўлмаса ҳам, оилавий ҳаётда бир хил даражада хавфли омилга айланиши мумкин. Руҳий бузилишнинг мавжудлиги тажовузкор хатти-ҳаракатни келтириб чиқариши, низоларга олиб келиши мумкин, бу боланинг ривожланишига кескин салбий таъсир кўрсатади, у ҳам оғирлашган ирсият хавфини сезиларли даражада оширади, шунинг учун никоҳга киришда ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган касалликлар рўйхатига руҳий касалликлар ҳам қўшилиши керак.

Никоҳланувчи шахс ва уларнинг бўлажак фарзандлари саломатлигини муҳофаза қилишга қаратилган чора-тадбирларни самарали амалга оширишга тўсқинлик қилаётган яна бир омил — тиббий кўрик натижалари тиббий сир эканлиги ва бўлажак турмуш ўртоғига фақат шахснинг розилиги билан етказилиши мумкинлиги қоидаси. Бу қоидалар фуқароларининг шахсий, шахсий ва оилавий ҳаётининг дахлсизлигини таъминлашга қаратилган, аммо бундай вазиятларда шахсий дахлсизлик ҳуқуқига риоя қилиш бошқаларнинг соғлиғини ҳимоя қилиш ҳуқуқини бузиш хавфини туғдиради. Келажакдаги турмуш ўртоғидан жиддий ва хавфли касалликнинг мавжудлиги тўғрисидаги маълумотни яшириш келажакдаги турмуш ўртоғининг инфекциясини ва оғир патологиялари бўлган боланинг туғилишининг юқори эҳтимолини келтириб чиқаради.

И.А. Михайлова таъкидлаганидек, "шахсий ва тиббий сирни сақлаш ҳуқуқининг аҳамиятини камситмасдан, у шахснинг асосий ҳуқуқи - бундай вазиятда бевосита таҳдид солувчи ҳаёт ва соғлиқ ҳуқуқидан камроқ аҳамиятли деб тан олинishi керак"[14]. Ушбу касалликларнинг тарқалиш кўламини ҳисобга олсак, бу фикрга кўшилмаслик мумкин эмас: "Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотларига кўра, бугунги кунга қадар ОИВ инфекцияси ва бошқа жинсий йўл билан юқадиган касалликлар туфайли дунёда ўн беш миллиондан ортиқ одам вафот этган"[15].

ХУЛОСА

Кўрииб турибдики, кўриб чиқилаётган масалани ҳал қилишда оила ҳуқуқининг асосий тамойилининг тўлиқ амалга оширилишини таъминлаш ва Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 65-моддаси "Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилиниши"ни амалга оширган ҳолда, никоҳланувчи шахсларнинг бири ва уларнинг фарзандларининг соғлиғига бевосита таҳдид солувчи касаллик аниқланганда, тиббий сир бўлиш ҳуқуқини чеклаш зарурлигини англалади.

ИҚТИБОСЛАР/СНОСКИ/REFERENCES:

1. American Convention on Human Rights (принята в Сан-Хосе, Коста-Рика 22 ноября 1969 г.). URL: http://www.hrcr.org/docs/American_Convention/oashr.html.
2. Конституция Чехии (Чешской Республики) от 16 декабря 1992 г. URL: <http://www.cinvest.ru/o-chehii/constitution.html#glava1>.
3. Конституция Словакии. Принята 1 сентября 1992 г. URL:

<http://slovakia.kiev.ua>.

4. Конституция Ирландии от 29 декабря 1937 г. URL: http://concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm.
5. Wolf E., Naujoks H. Anfang und Ende der Rechtafainigkeit des Menschen. Frankfurt a.M. 1955. 131-141 p.
6. Мазкур Низомга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 31 январдаги 53-сонли қарорига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган.
7. Юлдашева Ш.Р. Фуқаролик ва оила ҳуқуқида васийлик ва ҳомийликни моҳияти, уни амалга ошириш усуллари. Юрид.фан.номз.Дис...-Тошкент:2005.-159 б.
8. Эгамбердиев Э. Х. Правовой и статистический анализ проблем ранних браков в Республике Узбекистан //Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).-Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. – 2021. – С. 152.
9. Нечаева А.М. Семейное право. -М.: Юрист, 2000. -307 с.
10. Шарахметова, У. Ш. (2021). Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш жавобгарлик чораси сифатида. Журнал правовых исследований, 6(12).
11. Отахўжаев Ф.М. Ўзбекистон Республикасининг Оила ҳуқуқи. –Тошкент: ТДЮИ, 2005. – 88 б.
12. Пчелинцева Л.М. Семейное право России.- М.: Норма, 2008. -76 с.
13. Иномжонова Г. Эр-хотин ўртасидаги нафақат шахсий, балки мулкий муносабатлар ҳам аниқ вақт чегарасида давом этадиган муносабатлар орасига кирмайди деб кўрсатади// Иномжонова Г.С. Ота-оналар ва болаларнинг ҳуқуқларини оила-ҳуқуқий ҳимоя қилиш муаммолари. Юрид.фан.номз.дис.... Автореф. –Тошкент: 2005. -14 б.
14. Imomniyozov, D. B. O. G. L., & Atalikova, G. S. (2022). INGLIZ VA MILLIY HUQUQIMIZDA SHARTNOMAVIY JAVOBGARLIKNING ASOSLARI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(2), 84-95.
15. Пчелинцева Л.М. Семейное право России. -М.: Норма, 2008. -100 с.
16. Михайлова И.А. Информация о здоровье лиц, вступающих в брак // Законы России. Опыт, анализ, практика. 2010. №4. С. 64.
17. ШАРАХМЕТОВА, У. (2020). ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ. Iasaʼi universitetiniń habarshysy.